

प्राक्कथन

स्वास्थ्य विकासे क्षेत्र र सरकारी प्राथमिकतामा पर्न थालेको करिब आधा शताब्दी भइसक्यो । यो आधा शताब्दीको महत्वपूर्ण अवधि मूलतः पञ्चायती राज्यले ओगटेको कारण धेरै अरू क्षेत्र जस्तै स्वास्थ्यको चौतर्फी प्रगति पनि ठप्प थियो । नागरिकहरूले अधिकार र न्यायको रूपमा स्वास्थ्यको उति उपभोग गर्न पाएका थिएनन् । न अन्य आर्थिक सामाजिक जीवनशैली नै स्वास्थ्यको आवश्यक सावधानी लिने किसिमले सहायक थियो । त्यसैले स्वास्थ्यसम्बन्धी लेखनहरू पनि सीमित थिए । तर २०४६ सालपछि स्वास्थ्य क्षेत्रका केही पक्षहरूमा व्यापक परिवर्तन देखियो । मूलतः स्वास्थ्यको पूर्वाधार र सेवा विस्तारको पाटोमा अनेकौं गतिविधि देखिन थाले । यसैको सेरोफेरोमा छापा लेखनमा पनि यथेष्ट वृद्धि भयो ।

स्वास्थ्य, समाज र राजनीति पुस्तकको पहिलो उद्देश्य नै मूलतः २०४६ सालपछि स्वास्थ्यको लेखनले लिएको गतिलाई पहिल्याउनु हो । हामीले निरन्तर गरिरहेको बहसको स्तर, यसको दिशा र खाका कस्तो रहेछ, भनी मूल्याङ्कन गर्ने समय वितिसक्यो भन्ने लागेकोले नै हालसम्म प्रकाशित लेखहरूको सँगालो निकाल्ने निधो गच्छौं । सँगालो निकाल्ने क्रममा विगतमा हामीले ध्यान नदिएका, थाहा पाएर पनि लेख्न नभ्याएको, लेख्न छुटाएको विषयहरूमा नयाँ सामग्री

उत्पादन गर्ने योजना पनि थियो । यद्यपि सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा एउटा पुस्तक तयार गर्ने पर्याप्त लेखहरू हामीले बढुलौं । त्यसैले नयाँ लेखहरूलाई बेरैले पुस्तकको रूपमा तयार गर्ने निर्णयमा हामी पुर्याउँ । यही कारण छरपस्ट लेखहरूलाई एकै ठाउँमा समेटिएको यस सँगालोलाई हामीले प्रारम्भिक कार्यको रूपमा मात्र हेरेका छौँ । केवल एउटा आधारभूमि तयार गर्ने कार्य ।

विगतको हाम्रो अभ्यासलाई हुवहु चित्रण गर्नु तै सँगालोको प्रमुख उद्देश्य हो । २०४६ सालपछि देशको उदार आर्थिक नीतिले स्वास्थ्य क्षेत्रमा परेको प्रभाव, माओवादी विद्रोहको कारण नागरिकहरूको स्वास्थ्यमा परेको असर, स्वास्थ्य सेवाको विस्तारसँगै यसको पहुँचमा बढिरहेको दूरी, स्वस्थ रहन नेपालीहरूले अपनाइरहेका जीवनशैली, आर्थिक सामाजिक बनोटले जनस्वास्थ्यमा परेको असर लगायत यावत विषयमा यस पुस्तकमा पर्याप्त विश्लेषण परेको छैन । यही कारण पनि के के छ मात्र नभएर कुन कुन कुराहरूमा हामी सबैको ध्यान पुर्गेको छैन भनेर बुझनको लागि पनि यो सँगालो सहयोगी हुने विश्वास हामीले लिएका छौँ । सीमित स्रोतको भरमा काम गर्नुपर्ने वाध्यता भएको नेपाली समाजमा यसरी सार्वजनिक वृत्तमा उपलब्ध सम्पत्तिलाई कुनै व्यवस्थित आकार दिई स्रोत ग्रन्थको रूपमा उपलब्ध गराउनुले एक तहमा स्रोतको उपयुक्त प्रयोग गरिरहेको हुन्छ भन्ने हाम्रो ठहर हो । यही कारण पनि यस्तो सँगालोको निकै महत्व छ जस्तो लाग्छ ।

यसरी सँगालो तयार गर्ने क्रममा हामीलाई धेरै व्यक्ति र संघ संस्थाबाट सहयोग प्राप्त भयो । त्यसैले प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष यस पुस्तक तयारीको क्रममा सहयोग पुऱ्याउने सबैप्रति हामी अनुगृहीत छौँ । तथापि केही व्यक्ति र संस्थाको नाम उल्लेख नगरी हामी रहन सक्दैनन् ।

पुस्तक तयारीको प्रारम्भिक चरणमा मूलतः स्रोत सामग्री सङ्कलन गर्न अनु अमात्य, प्रेम पौडेल, पूर्ण बस्नेत, प्रभाकर गौतम र देवराज हुमागाईले महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनु भयो । यी सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा सामाजिक विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय; प्राथमिक स्वास्थ्य स्रोत केन्द्र; र स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तर्गत टेकुको सूचना विभागबाट यथेष्ट सहयोग प्राप्त भएको थियो । यी सबै संस्था र हामीलाई सहयोग पुऱ्याउनु भएका व्यक्तिलाई धन्यवाद छ ।

हाम्रो आग्रहअनुसार पूर्व प्रकाशित लेखहरू विशेष रुचिका साथ पुनर्लेखन गरिदिनु भएकोमा अरूणा उप्रेती र शरद वन्त धन्य छन् । अभ पुस्तकको मस्यौदा पढी नेपालको सन्दर्भमा समाजशास्त्रीय चिन्तनमा प्रकाशित 'राज्यको

भूमिका: जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणबाट' शीर्षकको लेखलाई यस पुस्तकको परिचयको रूपमा ढाल्नु चानचुने कुरा थिएन । साथै लेखहरूको विपयवस्तु र पुस्तकको संरचनालाई व्यवस्थित तुल्याउन उहाँको बहुमूल्य सुभाव प्राप्त भयो । यसको लागि शरद वन्त्तले देखाएको धैर्यता र सहयोगको सराहना गढ्छौं । पछिल्लो चरणमा पुस्तक पढेर उल्लेख सुभाव दिने पूर्ण वस्नेतलाई धन्यवाद छ । पुस्तक तयारीको विभिन्न चरणमा मार्टिन चौतारीको सम्पूर्ण सहकर्मीबाट हरदम उपलब्ध सहयोग र सल्लाह सुभाव निकै उपयोगी थिए । उहाँहरू सबैलाई विशेष धन्यवाद छ ।

यस पुस्तकको प्रकाशन नर्वेजीयन चर्च एड (Norwegian Church Aid) को आर्थिक सहयोगमा भएको हो । पुस्तक प्रकाशनमा भएको ढिलाइका बाबजुद प्रारम्भमा जोन नाथन र पर्छि हेन्स आइनर हेमले उदारता र लचकता देखाएका थिए । यसको लागि उहाँहरू र नर्वेजीयन चर्च एडप्रति हामी गुणग्राही छौं ।